

Eski Anadolu’da Dinî İnançların Savaşlardaki Rolü ve Önemi

Suzan Akkuş Mutlu*

Giriş

En eski çağlardan itibaren günümüze kadar inancı olmayan bir toplum olmamıştır. Var oluşundan itibaren inanmaya ihtiyaç duyan insanoğlu tarih boyunca kendini ve yaşadığı dünyayı yaratan ve yöneten, kendisinden daha güçlü bir varlık ya da varlıklar olduğuna inanmıştır.¹ Böylece “*politeizm*” yani çok Tanrıcılık ortaya çıkmıştır. Ancak eski çağ toplumları bu Tanrıların her birinin aynı derecede önemli olmadığını düşünerek kendi aralarında Tanrıları derecelendirmişlerdir.² Tanrılar istila, savaş, ticaret gibi ilişkiler sonucu toplumdaki topluma, bazen aynı isimle bazen de farklı adlarla aktarılmıştır. Tanrıların önem derecelerine göre de tapınaklar inşa etmişlerdir.³ Dolayısıyla her Tanrı ve o Tanrı için yapılan tapınak, düzenlenen törenler ya da sunulan adaklar da aynı derecede önemli olmamıştır.⁴

Eski çağda insanoğlu başlarına gelecek olayların Tanrıların kararı ile gerçekleştiğine inanmıştır. Tanrılar tarafından çeşitli yollarla uyarılan kişi dua ederek ve kurban⁵ sunarak bu kararları değiştirebildiği düşüncesindedir. Dinî inançlar insanların yönetilmesinde ve savaşmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Eski çağ toplumlarındaki iktidarlarının kaynağının ve her türlü faaliyetlerinin Tanrıların desteği ile gerçekleştiği inancı sonucunda krallar, dini ritüelleri etkin bir araç olarak kullanmışlardır. Tanrıları tıpkı insanlar gibi tasavvur ve tasvir eden antik

* Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE, suzan.akkus@nevsehir.edu.tr ORCID: 0000-0002-8699-1081

1 Günay Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 28, Ankara 1986, s. 246.

2 İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 452; Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2014, s. 39.

3 Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak, 19. Baskı, Ankara 2005, s. 119,120.

4 Inge Claerhout ve John Devreker, *Ana Tanrıça'nın Kutsal Kenti Pessinus*, çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul 2008, s. 79; Ertuğrul Algan ve İrfan Ongar, *Kral Midas'ın Ülkesi Frigya*, Esbank Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 163-168.

5 Kurban kelimesinin türetildiği Akadca fiil kökü karşılığı *qerēbu* (*qarābu*)’dur. “Yakın olmak” asli karşılığındaki kelime “Hayvan keserek Allah’a daha yakın olmayı ifade eder. Ayrıca Babilce telaffuzu ile *qerbu*, Asurca telaffuzu ile *qurbu* “yakın, yakında” anlamındadır ve bugün kullandığımız (karib, akraba) kelimesinin kökenidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: CAD Q: 214 vd. ve 228 vd.

çağ insanı, Tanrıların güç ve desteğini kazanmak için törenler yapmışlardır.⁶ Tanrılarla ya din adamları ya da sundukları bu kurbanlar vasıtası ile iletişim kurduklarına inanmışlardır. Aralarındaki bu ilişki sadece ölümden sonraki hayatta huzuru elde etmek için değil, aynı zamanda dünya düzeninin huzuru ve işleyişi için de oldukça önemlidir. İnsanoğlunun var oluşundan itibaren siyasi iktidarın işleyişinin ve insanların savaşmalarının arkasındaki en önemli etken dini inançlar olmuştur.

Zaferle sonuçlanan bir savaş kralın saygınlığını artırmıştır. Çünkü eski çağ toplumları Tanrılar tarafından desteklenen kralın zaferler kazanacağına inanmışlardır. Ancak adil ve meşru bir kral Tanrılar tarafından desteklenirdi. Bu sebeple krallar yazıtlarında askeri başarılarını ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır.⁷

Eski çağ toplumlarının inancına göre kralların görevi Tanrılara hizmet etmektir. Karşılığında ise Tanrıların hastalık, kıtlık ve düşman saldırılarına karşı ülkeyi koruduğuna inanılmaktadır.⁸ Ancak Hititler Dönemi'nde krallar öldükten sonra Tanrı ilan edilmiştir. Bu durum Hititçe belgelerde geçen "*Kral Tanrı olduktan sonra...*" ifadesinden de anlaşılmaktadır.⁹ Hitit kralları yaşadıkları sürece Tanrı değillerdir. Bu sebeple Tanrı öldü ifadesi yerine onun Tanrı olduğunu söylemişlerdir. Fakat ölen krallar hiçbir zaman üst düzey Tanrılarla eşit bir konumda olmamışlardır. Hitit kralları için Roma'daki gibi tapınaklar da inşa edilmemiştir. Ancak Tanrı krallar için ayinler yapıp, kurbanlar sunulmuştur.¹⁰

Eski Anadolu'da öldükten sonra Tanrılaştırılan krallar olduğu gibi, yaşarken kendini Tanrı ilan edenler de olmuştur. Örneğin, Roma imparatoru Caesar MÖ 42 yılında Roma senatosu tarafından Tanrı ilan edilmiştir. Yine İmparator Augustus'un ölümünden sonra Tiberius, Senatus'tan Augustus'un Tanrılaştırılması kararını çıkartmıştır. Roma imparatoru Caligula ise yaşarken kendisini Tanrı ilan etmiştir. Roma'da Augustus'tan itibaren oluşturulan imparatorluk kültüründe imparator için tapınaklar inşa edilmiştir. MS III. yüzyılın ortalarına kadar devam eden bu uygulamalar toplumun devlete ve krala karşı bağlılığını da güçlendirmiştir.¹¹

6 Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007, s. 82.

7 Stefano De Martino, *Hititler*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 77.78

8 J. G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, III. Baskı, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara 2013, s. 129.

9 Mehmet Ali Kaya, *İlk Çağ Tarih Ve Uygarlığı*, Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 68.

10 Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu III*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 104.

11 Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihi'ne Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 225 vd.; V. Diakov-S. Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, C 2, çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul 2011, s. 219.

Zira çok Tanrılı bir inanca sahip olan Eski çağ toplumlarında Tanrı kral inancı da toplumu yönlendirme açısından oldukça etkili olmuştur. Ortak bir inancın etrafında birleşen ordunun Tanrı kral ile savaşa gitmesi ise askerin üzerinde çok daha büyük bir etki bırakmış olmalıdır.

Kralların Savaşları Haklı Gösterme Çabası

Kralların başkomutanlık, baş yargıçlık, din adamlarının başı olmak gibi pek çok görevi vardır. Eski çağda krallar hem topluma hem de düşmana boyun eğdirmek için yazıtlarını kullanmışlardır. İktidarın başarılı olabilmesi için Tanrılar tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bir kral başarılı olduğunda Tanrıların desteğini almış sayılmaktadır. Bu sebeple krali yazıtların bir bölümü siyasi iktidarı güçlendirme amacını taşıırken, bir bölümü de ilahi düzenle ilgilidir.¹²

Eski çağ toplumları tüm olayların Tanrıların izniyle gerçekleştiğine, onların insanların kaderini tayin ettiklerine, kralların ne yapacaklarına ve nasıl yapacaklarına karar verdiklerine inanmışlardır. Ayrıca inançlarına göre Tanrılar tehlikelere karşı bazen rüya vasıtasıyla bazen de fal yoluyla kralları uyarılmışlardır. Bu nedenle bir kral Tanrılara danışmadan sefere bile çıkmamıştır. Daha sonra kâhin tarafından kehaneti ve sonrasında gelen başarı kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılmıştır. Krallara idare etme hakkını Tanrılar verdiği için krallar da hizmetleriyle Tanrıları hoş tutmalıdır. Ayrıca yazıtlarında da Tanrıların desteği ile kral olduklarını ve güçlerini onlardan aldıklarını yazarak halkın da desteğini almayı amaçlamışlardır. Yani siyasi otoritesini din ile güçlendirmeyi hedeflemişlerdir.¹³

Ordunun başkomutanı olan kral ülkede dini bir töreni yönetmesi gerektiği zaman komutanlarından birini orduyu idare etmesi için görevlendirmek zorundadır.¹⁴ Çünkü Tanrılara hizmet her şeyden önemlidir. Savaşlar ancak onların izniyle kazanılmaktadır. Örneğin Hitit kralı II. Murşili dini görevlerini yerine getirmek için savaşı devam ederken ordu komutanlığını bırakmıştır.¹⁵

12 John van Seters, "The Historiography Of The Ancient Near East", *Civilizations Of The Ancient Near East*, Ed. Jack M. Sasson, C IV, New York 2006, s. 2434; De Martino, *age.*, s. 77.

13 Amélie Kuhrt, *Eski çağda Yakandoğu: MÖ 3000-330*, çev. Dilek Şendil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 43; Taner Tarhan, "Urartu Devletinin Yapısal Karakteri", s. 288; Gary V. Smith, "The Concept of God/ The Gods as King in the Ancient Near East and Bible", *Trinity Journal*, 3, 1982, s. 36; De Martino, *age.*, s. 77.

14 Çiğdem Atakuman-Tuğba Tanyeri Erdemir-Deniz Erdem- İlker Koç, *Hititler*, Editör: İlker Koç, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2006, s. 73; Macqueen, *age.*, s. 62.

15 Isabelle Klock-Fontanille, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 56.

Savaşta Tanrıların desteği kadar askerin sadakati de son derece önemlidir. Bu sebeple ordu savaşa çıkmadan önce düzenlenen törende askerlere, krala ve ülkelerine karşı ihanet etmeyeceklerine dair yemin ettirilmiştir. Yeminlerini bozmaları durumunda ise Tanrıların gazabına uğrayacakları ifade edilmiştir. Savaşa gitmeden önce askerin psikolojik olarak savaşa hazırlanması gerekmektedir. Çünkü insanların savaşmaları ve bu uğurda ölmeyi göze almaları için çok önemli bir gerekçelerinin olması gerekmektedir. İşte buradaki en etkili silah da dindir. Savaşa gitmeden yapılan yemin töreni de bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.¹⁶ Aşağıdaki metin bu duruma güzel bir örnektir:

“Sonra (ant içiren) onların (= askerlerin) ellerine balmumu ve koyun yağı verir. Onları ateşe atar ve der ki: ‘Bu balmumunun eridiği ve koyun yağının çözüldüğü gibi, kim bu antları bozarsa, kim Hatti ülkesinin kralına karşı saygısızlık ederse, o da balmumu gibi erisin, koyun yağı gibi çözülsün!’”. Adamlar bağırırlar ‘Öyle olsun!’... Sonra arpayı ve arpa ekmeğini ellerine verir, onları ezerler ve o söyle söylen ‘Arpayı değirmen taşları arasında öğüttükleri su ile karıştırdıkları, pişirdikleri ve (sonra) parçaladıkları gibi, kim bu antları bozarsa, kim krala, kraliçeye ve prenslere ve Hatti ülkesine kötülük yaparsa, bu antlar onları tutsun! Onların da aynı biçimde kemikleri öğütülsün! O da aynı biçimde suda (boğulsun)! O da aynı biçimde parçalansın! Onun da kötü bir alın yazısı olsun. Ve adamlar bağırırlar: ‘Öyle olsun!’ . ‘Bu arpanın nasıl yeşerme gücü artık yoksa o tarlaya götürülüp nasıl tohum olarak artık kullanılamazsa, ekmeğin nasıl kilerde saklanamazsa, kim bu antları bozar ve krala, kraliçeye ve prenslere kötülük ederse, ant Tanrıları da onun geleceğini yok etsinler! Karısı erkek ya da kız çocuk doğurmasın! Arazisi ve tarlaları ürün vermesin! Sığırları buzağlamasın, koyunları kuzulamasın!’¹⁷

Yazıttan da anlaşıldığı üzere askerlerin yeminlerini bozmaları halinde başlarına gelebilecek felaketler sıralanmıştır. Metinde sadece kendisi değil gelecek nesillerinin de yok olması, parçalanması üzerine beddualar sıralanmaktadır. İnsanoğlu eski çağdan bu yana Tanrının gazabına uğramaktan korkmaktadır. Aslında savaş sırasında askerin savaş alanını terk etmemesi, emirlere uyması hem ordunun hem de ülkenin akıbeti açısından son derece önemlidir. Ayrıca Tanrı için savaşan insan ölümden sonraki hayatta ödüllendirileceğine inanmıştır. Bu sebeple savaşırken ölmek bile bir şereftir.

16 Bellie Jean Collins, “The Hittites and Their World”, *Society of Biblical Literature* (2007), s. 108.

17 Collins, agm., s. 108;

Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görülen krallar yaptıkları her işte kendilerini haklı çıkarma amacını gütmüşlerdir. Mesela savaş ilan etmelerinin haklı gerekçelerini yazıtlarında ortaya koyarak tebaasının desteğini almaya çalışmışlardır. Örneğin; MÖ I. bin yılda Anadolu'daki kavimlerden biri olan Urartuların inancına göre, savaşlar, zaferler, barışlar, imar faaliyetleri, kralla birlikte devleti himayesi altında tutan Haldi'nin izniyle gerçekleşmiştir.¹⁸

Menua'dan sonra başa geçen oğlu I. Argiştı (MÖ 790-765) yazıtı Tanrının desteği ile kazanılan zafere güzel bir örnektir.

“Minni ülkesi ve Etius ülkesini bana bağışlayan kudretli güçlere dua ettim. Minni ülkesine gelince nüfusunu alıp götürdüm. Şehirlerini yaktım. Mallarımı yağmaladım.....Minni ülkesini ve Minni'ye doğru diğer ülkeleri Menua'nın oğlu Argiştı'nin ailesine hediye olarak veren Haldi'ye ve kudretli güçlere dua ettim. Argiştı'nin oğlunun satraphı olarak Minni ülkesini tesis ettim”.¹⁹

Hitit toplumunda da Tanrıların desteği olmadan kralların başarılı olamayacağı inancı hâkimdir. Bu nedenle krallar yazıtlarında Tanrılar tarafından desteklendiklerini anlatmışlardır. Hitit kralı III. Hattuşili'nin gördüğü bir rüyayı anlattığı yazıtını bu duruma örnek verebiliriz. Kral yazıtında şöyle söylemektedir:

“Tanrıça İstar bana rüyada göründü ve şunları söyledi: Ben seni bir Tanrıya emanet edeceğim. Hiç Korkma! Tanrıça sayesinde temize çıktım. Hakimem Tanrıça elimden tuttuğundan beni hiçbir zaman kötü bir Tanrıya ve kötü bir mahkemeye bırakmadı. Düşman silahı beni hiçbir zaman (yolumdan?) döndüremedi. Hakimem Tanrıça İstar beni her şeyde (koruması altına) aldı... Hakimem Tanrıça korkulu zamanda hiçbir zaman benim üstümden geçmedi, düşmanıma beni hiçbir zaman teslim etmedi. Dava karşıtım (ya da beni) kiskanana hiçbir zaman bırakmadı. İster bir düşman konusu ister bir davacı (konusu), ister bir saray konusu olsun hakimem Tanrıça İstar benim üstüme (koruyucu) giysisini tuttu. Beni her şeyden korudu. Hakimem Tanrıça İstar düşmanlarımı ve beni kiskanana elime koydu ve onları tamamen bitirdim ”.²⁰

Yazıtlarında topluma ve Tanrılara hizmet ettiklerini dile getiren krallar, siyasi iktidarının arkasına hem Tanrıların hem de toplumun desteğini alarak tahtını

18 Tarhan, agm., s. 290; Ekrem Memiş, *Eski çağ Türkiye Tarihi*, Ekin Kitabevi, XII. Baskı, Bursa2013, s. 206.

19 Mack Chahin, *The Kingdom of Armenia*, Routledge Curzon Press, New-York 2001, s. 72.

20 Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak, 6. Baskı, Ankara 2005, s. 134,135.

güçlendirmişlerdir. Tanrılar kralların askeri zaferleri için politik bir güçtür. Krali yazıtlar incelendiğinde kralların genel olarak başarılarından bahsettikleri görülmektedir. Elbette kazandıkları zaferler gibi kaybettikleri savaşlar da olmuştur. Ancak savaşın sonucu ise genelde kazanan tarafından yazılmıştır. Bu şekilde krallar kendilerini daima başarılı olarak göstermeyi ve gelecek nesiller tarafından da yenilmez bir kral olarak tanınmayı amaçlamışlardır.²¹

Elbette kralların başarısız olduğu savaşlar da olmuştur. En büyük görevi Tanrılara hizmet etmek olan krallar günah işlerse, Tanrılara karşı görevlerini yerine getirmezlerse başlarına türlü felaketlerin geleceğine inanılmıştır. Hatta savaşların kaybedilme nedeninin kralın işlediği bir günahın kaynaklandığı düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla başarısız bir kral Tanrılarının da desteğini kaybetmiş demektir.

Sembollerin Kullanımı

Halkın büyük bir kısmının okuma yazma bilmediği düşünülürken onları etkilemek için başka somut ifadeler gerekmektedir. Bu sebeple krallar yazıtlarını resimlerle ve sembollerle güçlendirmişlerdir. Anadolu'nun ilk merkezi devletini kuran Hititler Savaş Tanrılarını silahlarla donatmışlardır. Tapınaklara Tanrılar için silahlar sunmuşlar bu silahları kutsal ilan etmişlerdir.²²

Hititlerde olduğu gibi Urartu kralları da kitabelerinin çoğunda Tanrı Haldi'yi asker görünüşünde ve krali sefere çıkarken takdis ederken tasvir etmişlerdir. Tanrı Haldi'nin Musasir tapınağında mızrakların ve kalkanların bulunması bu duruma güzel bir örnektir. Urartular tapınaklarda Tanrılara sundukları silahları kutsal olarak benimsemiş olup, bu silahlara da adak adanmışlardır. Çünkü Tanrının silahlarıyla savaşa giderek düşmanı bozguna uğratacaklarına inanmışlardır. Özellikle de baş Tanrı Haldi'nin silahları kutsal kabul edilmiş ve bu silahlar için kurbanlar sunmuşlardır.²³

Urartu krali Menua Surp Pogos Kilisesi'nde yer alan yazıtında şöyle söylemektedir:

“Tanrı Haldi, kendi mızrağı ile sefere çıktı ve ..... ele geçirdi. Tanrı Haldi'nin mızrağı güçlüdür. Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpunu oğlu Menua sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Menua der ki... Babanahi ülkesini yaktım. Aynı yıl Qalibilia Şehri'ni, ... dere (?), Ususua Ülkesi'nin

21 Altan Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir 1997, s. 39.

22 Bakınız Şekil 1; Macqueen, *age.*, s. 68.

23 Çağatay Yücel, *Urartu Dini ve Tapınım Sistemleri*, Dicle Üniversitesi, SBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2010, s. 7.

Arpuia Şehri'ni... Hulmeru Şehri'ni, Tuşurehi boyu.....Marma bölgesinden, Eruni Şehri'ni ..... Qirpununi Şehri'ni ve Uliba Ülkesini ele geçirdim..... yaktım. Dirgu Ülkesi'ni İşala Şehri'ni..... ele geçirdim, ... ülkesini yaktım... kadar yolculuk (?) yaptım. Qumenu Bölgesi'nden Aşuri Ülkesi'ne kadar..."²⁴

Menua, Diauehi ülkesi sınırları içerisindeki Horasan'ın güneyinde yer alan ve bütün olarak okunabilen Yazılıtaş yazıtı da Tanrının silahlarıyla sefere çıkmasına güzel bir örnektir.

"Tanrı Haldi, kendi silahıyla güçlü bir ülke olan Diauehi'ye karşı sefere çıktı ve ülkeyi dize getirdi. Tanrı Haldi güçlüdür, Tanrı Haldi'nin silahı güçlüdür. Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Menua der ki: Diauehi ülkesini ele geçirdim. Kralı şehir Şaşılı'yı savaşla ele geçirdim, ülkeyi yıktım, kaleleri yerle bir ettim. Şaşetin –eleülkesine Zua şehrine kadar ulaştım. Utuha şehrini ....."²⁵

Bir fikri kitlelere kabul ettirmenin en etkili yollarından biri de yazıdır. Yazının yanında resimler, semboller de iktidarın gücünü kanıtlamaya hizmet etmiştir. Kralın Tanrı tarafından seçildiğini söylemesi ya da ilahi bazı sembolleri kullanması insanların savaşa gitmelerini sağlamak için yeterli değildir. Tanrıların gerçekten kralın yanında olduğunu ve onu desteklediğini gösteren somut deliller de gerekmektedir.²⁶

Savaşlar her zaman istenilen şekilde gitmediği zamanlarda başka semboller de kullanılmıştır. Kötü bir durumla karşılaşıldığında savaşın seyrini kendi lehlerine çevirmek amacıyla törenler yapmışlardır. Örneğin savaş meydanında durum düşman lehinde gelişmeye başladıysa Hititler suya çam kozalakları ve sıcak taşlar atarak Tanrılara dua etmişlerdir:

"Kozalakların ve taşların tıslayarak soğuyup sessizleşmeleri gibi düşmanın

24 Margaret R. Payne, *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 62.

25 Georgi Aleksandrovic Melikişvili, *Urartskie Klinobranzye Nadpisi*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskova 1960, s. 36. Yazıtın içeriği hakkında yapılan yorumlar için bakınız: Sevin, *agt*, s. 103; Oktay Belli, "Urartular", *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, C1, s. 156. Çilingiroğlu, age., s. 62. Alpaslan Ceylan, *MÖ II. Binde Anadolu'da Devletlerarası İlişkiler (Atlasmalar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994, s. 202; Oktay Belli ve Alpaslan Ceylan, "Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi: Yoğunhasan", *TÜBA-AR*, S. 5, 2002, s. 3; Kemalettin Köroğlu, "Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası", *Belleten LXIV/241* 2000, s. 719.

26 William W. Hallo, "New Directions in Historiography", *Dubstar anta-men, Studien zur Altorientalistik: Festschrift für willem H. Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahres*, Münster 1998, s. 120, 121.

ve askerlerinin de erkekliği, savaşı ve dikkati soğuyup sönsün...Tanrılar yanınızda yürüyorlar. Tanrılar ordumuza civanmert genç adamlar verdiler.”

Hititlerin inancından dolayı bu tür törenlerin insanların üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştur. Dua ve tören sayesinde askerlerin zaferler kazanacağına inanmışlardır.²⁷

Tanrı Heykellerinin Savaş Meydanlarına Taşınması

Tanrılarını insanlar gibi düşünen eski çağ toplumları Tanrı heykellerini de kendilerine benzer şekilde yapmışlardır. Bu heykeller Tanrılarının yeryüzündeki suretidir. Tanrılar da tıpkı insanlar gibi erkek ya da dişi şeklinde tasvir edilmişlerdir.²⁸ Her bir Tanrının önem derecesi farklıdır. Bu Tanrılardan en önemlilerinden biri de savaş Tanrılarıdır. Savaşların kazanılması ya da kaybedilmesinin onların takdiri ile gerçekleştiğine inanılmıştır. Ayrıca Tanrılarının da orduyla birlikte savaştığına inandıkları için savaş meydanlarına Tanrı heykelleri de götürülmüştür. Bu durum insanların psikolojisi açısından da son derece etkili bir yöntem olmuştur. Tanrının kendisiyle birlikte savaşması zaten savaşı kazanacağına olan inancı artırmıştır. Tanrıyla birlikte katıldığı savaş sırasında ölmesi ise büyük bir şereftir. Eski çağ toplumları ölümden sonra hayatın devam ettiklerine inandıkları için öbür dünyada Tanrılar tarafından mükâfatlandırılacaklarına inanmışlardır. Bu nedenle heykel çok iyi korunmalı ve düşman eline kesinlikle geçmemesi gerekmektedir. Tanrı heykelinin kaybedilmesi büyük bir felaket demektir. Çünkü bu durum Tanrının kendilerini terk ettiği anlamına gelmektedir. Yani Tanrı desteğini üzerlerinden çekmiş demektir. Heykel yeniden ülkeye dönünceye kadar da hiçbir eğlence yapılmamaktadır. Bir başka ifadeyle ülkede yas ilan edilmektedir. Bu nedenle savaş sırasında düşmanın Tanrı heykelini ele geçirmek son derece önemlidir. Böyle bir olay kralın, ordunun ve toplumun moralini bozması için yeterli bir sebeptir. Ayrıca savaşın kazanılacağına dair inancın kaybedilmesine de sebep olmaktadır.²⁹

Savaşların adil olması gerektiğini düşünen Hititler saldırgan görünmemeye özen göstermişlerdir. Böylece Tanrılarının zaferler kazanmalarına izin verdiklerine inanmışlardır.³⁰ Savaşçı bir özelliğe sahip olan Hititler kazandıkları savaşın sonunda ganimetlerle birlikte düşmanlarına ait olan Tanrı heykellerini de

27 Trevor Bryce, *Hitit Savaşçıları MÖ 1650-1200*, çev. Esin İleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 38.

28 Atakuman vd., *age.*, s. 91.

29 Klock-Fontanille, *age.*, s. 57.

30 Klock-Fontanille, *age.*, s. 107,108.

ülkelerine getirmiş ve bu Tanrıları da kendi Tanrıları olarak benimsemişlerdir. Bu özelliklerinden dolayı “Bin Tanırlı il” olarak metinlerde bahsedilmektedir.³¹

Hititler de Tanrıların ordunun yanında savaşa katıldığına ve bu sayede savaşlar kazandıklarına inanmışlardır. Örneğin Hitit kralı II. Murşili yazıtlarında babası döneminde Hattuşa'nın düşmanlar tarafından işgal edildiğini ancak Tanrıların babasına elini uzattığını bu sayede zaferler kazandığını anlatmaktadır.³²

II. Murşili kendisi savaşa çıkacağında Tanrıça İstar'a şöyle söylemektedir: “*beni çocuk (diye) çağıran beni küçük gören senin Arınmanın güneş Tanrıçasının topraklarını almaya kalkışan etraftaki düşman ülkelerine karşı benim yanıma aşağıya gel ve o etraftaki düşman ülkelerini benim önümde öldür*”.³³

Bu duruma başka bir örnek olarak III. Hattuşili ile Urhi Teşub arasındaki mücadeleyi gösterebiliriz. III. Hattuşili yeğeni ile olan mücadelesinde Tanrıların yanında olduğunu bu şekilde zafere ulaştığını yazıtlarında bahsetmektedir. Hitit kralı eşinin rüyasında Tanrıça İstar'ın şöyle söylediğini anlatmaktadır:

“Kocanın önünde gideceğim. Bütün Hattuşa kocanın yanına dönecek...”³⁴

Yazıttan da anlaşıldığı gibi Tanrı III. Hattuşili'nin mücadelesinde onu desteklemiş ve bu sayede zafere ulaşmıştır.

Urartu kralı İşpuini dönemine ait Van'ın doğusundaki Erçek Gölü kenarında yer alan Karagündüz köyünde bulunan yazıtta kral şöyle söylemektedir:

“İşpuini ve Menua bu steli Tanrı Haldi'ye diktiler. Haldi arabasıyla gitti Mesta şehrini yakıp yıktı. Barsua Ülkesini yerle bir etti. Haldi'nin heybeti, arabasının heybeti ve Haldi'nin gücü sayesinde İşpuini ve Menua, Mesta Şehri'ne karşı yola çıktılar. ....İşpuini ve Menua Tanrı Haldi'nin kudreti ile daha ileri gittiler”.³⁵

31 Atakuman vd., *age*, s. 9; De Martino, *age*, s. 90. Ahmet Ünal bir kralın veya insanların aynı anda bin tane Tanrıya tapmalarının imkânsız olduğunu, aslında yazıtlarda tüm Tanrılar, binlerce Tanrı anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 76.

32 Ünal, *age*, s. 102.

33 Alp, *age*, s. 125.

34 Alp, *age*, s. 139.

35 Çilingiroğlu, *age*, s. 9-30; Belli, *agm.*, s. 191-194; Hasan Bahar, *Eski çağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, II. Baskı, Konya 2011, s. 226,227. Musasir kentinin Urartu hâkimiyetine geçişi için bkz: Warren C. Benedict, “Urartian-Assyrian Inscription of Kelishin”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 81, 1961, s. 359-385. Musasir kenti kutsal bir kent olmasının yanında stratejik olarak

Yazıtlarda görüldüğü gibi Tanrıların ordunun yanında savaşması insanlar açısından çok etkilidir. Çünkü Tanrıyla savaşmak şerefine nail olmuştur. Tanrılara hizmet etmek için yaratıldığına inanan insanoğlu için savaşmak da en büyük hizmetlerden biridir. Ayrıca Tanrı tarafından desteklenen her savaş zaferle sonuçlanır. Savaş meydanında ölmek ise onu şehitlik mertebesine ulaştıracaktır. Yani ölümden sonraki yaşamında da Tanrı tarafından ödüllendirilecektir. Bir başka ifadeyle inancı gereği hem bu dünyada hem öbür dünyada Tanrının lütfuna mazhar olacaktır. Bu da inanan her insan için büyük bir şereftir. İşte bu nedenle ölüme koşarak gitmektir.

Sonuç

Eski çağda insanoğlu izah edemedikleri veya korktukları bir durumla karşılaştıklarında kendilerinden daha güçlü olduğunu düşündükleri varlıklara inanmışlardır. Böylece çok Tanrılı bir inanç sistemi ortaya çıkmıştır. Tanrıların kendileriyle ilgili kararlar aldıklarına inanan insanoğlu, başlarına gelecek hastalık, kıtlık, savaş gibi kötü durumları önlemek için Tanrılara dualar edip kurbanlar sunmuşlardır. Tanrıların felaketler konusunda rüya veya fal yoluyla insanları uyardıkları inancından kaynaklı olarak din adamları tarafından sunulan kurbanın iç organlarına bakarak Tanrılarla iletişim sağlandığı düşünülmüştür. Yani Tanrılar bir bakıma çeşitli yöntemlerle insanları uyarmıştır.

Eski çağda iktidarın Tanrı kaynaklı olduğuna inanılmıştır. Bu nedenle Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görülen krallar iktidarlarının toplum tarafından meşru olarak kabul edilmesi ve icraatlarının sorgulanmaması için yazıtlarını kullanmışlardır. Yöneticilik ve adaleti sağlama görevini Tanrılardan aldıklarını belirterek siyasi iktidarlarını dini yönden de güçlendirmeyi amaçlamışlardır. İktidarın Tanrı destekli olması son derece önemlidir. Çünkü eski çağ toplumları savaşların kazanılmasının ancak Tanrıların desteğinin alınması ile gerçekleşebileceğine inanmışlardır. Bu sebeple hiçbir kral fal baktırmadan yani Tanrılara danışmadan savaşa bile çıkmamıştır.

Eski çağda insanlar her şeyin Tanrılara ait olduğuna inanmışlardır. En büyük görevi ise onlara hizmet etmektir. Eğer bir suç ya da günah işlerlerse, Tanrılara karşı görevlerini yerine getirmezlerse başlarına türlü felaketlerin geleceğine inanmışlardır. Hatta savaşların kaybedilmesinin kralın işlediği bir günahtan

---

da öneme sahiptir. Bu kente sahip olanlar aynı zamanda Urmiye Gölü ve çevresinde bulunan topraklara da hükmedebilecekti. Sevin, *agt.*, s. 16 vd. Boris Piotrovsky, *The Ancient Civilization of Urartu*, The Cresset Press, London 1969, s. 86.

kaynaklandığı düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla başarısız bir kral Tanrıların da desteğini kaybetmiş demektir.

Öldükten sonra hayatın devam ettiğine inanan insanoğlu bu dünyada nasıl bir hayat sürerse yani iyi bir insan olursa Tanrılar tarafından ödüllendirileceğine, kötü bir insan olursa cezalandırılacağına inanmıştır. Bu sebeple Tanrının rızasını kazanmak için yapılan tören ve sunulan kurbanların dışında onun için savaşımlara katılarak zaferler kazanmalıdır. İnsanların savaşmaları için vatan ve bağımsızlık gibi ulvi duyguların dışında en önemli gerekçelerden biri de inançtır. Çünkü Tanrıları için savaşarak bu uğurda ölürse öbür dünyada Tanrılar tarafından ödüllendirileceğine inanmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı başkomutan olan krallar yazıtlarında Tanrılar tarafından desteklendiklerini yazı ve sembollerle halka kanıtlamaya çalışmışlardır. Çünkü savaşmalarının nedenlerini haklı bir gerekçeye dayandırarak toplumu ikna etmek zorundadırlar. Ayrıca yazıtlarda savaş Tanrıları silahlarıyla tasvir edilmişlerdir. Krallar tapınaklara adak olarak silahlar sunmuşlardır. Hatta bu kutsal silahlarla birlikte Tanrı heykelleri de savaş meydanına götürülerek Tanrının da onlarla birlikte savaştığı ve böylece zaferler kazanılacağına olan inancı artırmıştır.

Kaynaklar

- Akurgal, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak, 19. Baskı, Ankara 2005.
- Algan, Ertuğrul ve Ongar İrfan, *Kral Midas'ın Ülkesi Frigya*, Esbank Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- Alp, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak, 6. Baskı, Ankara 2005.
- Atakuman, Çiğdem–Tanyeri Erdemir, Tuğba–Erdem, Deniz-Koç, İlker, *Hititler*, Editör: İlker Koç, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2006.
- Bahar, Hasan, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, II. Baskı, Konya 2011.
- Belli, Oktay, “Urartular”, *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul,1982, C 1, s. 140-208.
- Belli, Oktay ve Ceylan Alpaslan, “Kuzeydoğu Anadolu’da Bir Tunç Çağı ve Urartu Kalesi: Yoğunhasan”, *TÜBA-AR*, S. 5, 2002, s. 1-7.
- Benedict, Warren C., “Urartian-Assyrian Inscription of Kelishin”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 81, 1961, s. 359-385.
- Bryce, Trevor, *Hitit savaşıları MÖ 1650-1200*, çev. Esin İleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Ceylan, Alpaslan, *MÖ II. Binde Anadolu’da Devletlerarası İlişkiler (Antlaşmalar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994.
- Chahin, Mack, *The Kingdom of Armenia*, Routledge Curzon Press, New-York, 2001.
- Claerhout Inge ve Devreker John, *Ana Tanrıça'nın Kutsal Kenti Pessinus*, çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul 2008.
- Collins, Bellie Jean, “The Hittites and Their World”, *Society of Biblical Literature*, 2007.
- Çilingiroğlu, Altan, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Fakfi, İzmir 1997.
- De Martino, Stefano, *Hititler*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Dost Kitabevi, Ankara 2003.
- Diakov, Vladimir –Kovalev, S. , *İlkçağ Tarihi*, C 2, çev. Özdemir İnce, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 201.

Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000.

Hallo, William W., "New Directions in Historiography", *Dubstar anta-men, Studien zur Altorientalistik: Festschrift für Willem H. Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahres*, Münster 1998, s. 109-128.

Kaya, Mehmet Ali, *İlk Çağ Tarih Ve Uygarlığı*, Pegem Akademi, Ankara 2015.

Klock-Fontanille, Isabelle, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara 2005.

Koroğlu, Kemalettin, "Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası", *Belleten LXIV /241*, 2000, s. 717-741.

Kuhrt, Amélie, *Eskiçağda Yakındoğu: MÖ 3000-330*, çev. Dilek Şendil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Macqueen, J. G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, III. Baskı, çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara 2013.

Melikişvili, Georgi Aleksandrovic, *Urartskie Klinoobranzye Nadpisi*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskova 1960.

Memiş, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Kitabevi, XII. Baskı, Bursa 2013.

Payne, Margaret R., *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

Piotrovsky, Boris, *The Ancient Civilization of Urartu*, The Cresset Press, London 1969.

Sevin, Veli, *Urartu Krallığının Tarihsel ve Kültürel Gelişimi (MÖ. 9. Yüzyılın Son Çeyreğinden MÖ. 8 Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar)*, İÜ. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979.

Smith, Gary V., "The Concept of God/ The Gods as King in the Ancient Near East and Bible", *Trinity Journal*, 3, 1982, s. 18-38.

Şenel, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2014.

Tarhan, M. Taner, "Urartu Devletinin Yapısal Karakteri", *IX. Türk Tarih Kongresi 21-25 Eylül 1981*, Ankara 1986, s. 285-301.

Tekin, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihi'ne Giriş*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD), Puplished By The Oriental Institute, Chicago, Illinois, U.S. A. GLOCKSTADT, GERMANY 1982.

Tümer, Günay, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 28, Ankara 1986, s. 214-267.

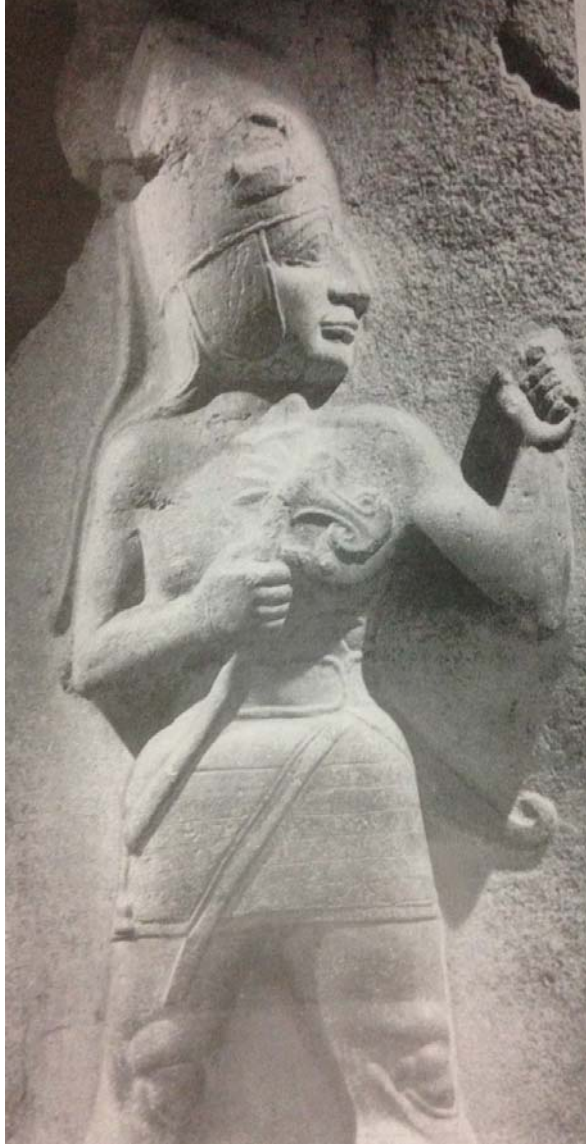
Ünal, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Ünal, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu III*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

Van Seters, Jack, “The HistoriographyOf The Ancient Near East”, *Civilizations Of The Ancient Near East*, Ed. Jack M. Sasson, C IV, New York 2006, s. 2433- 2444.

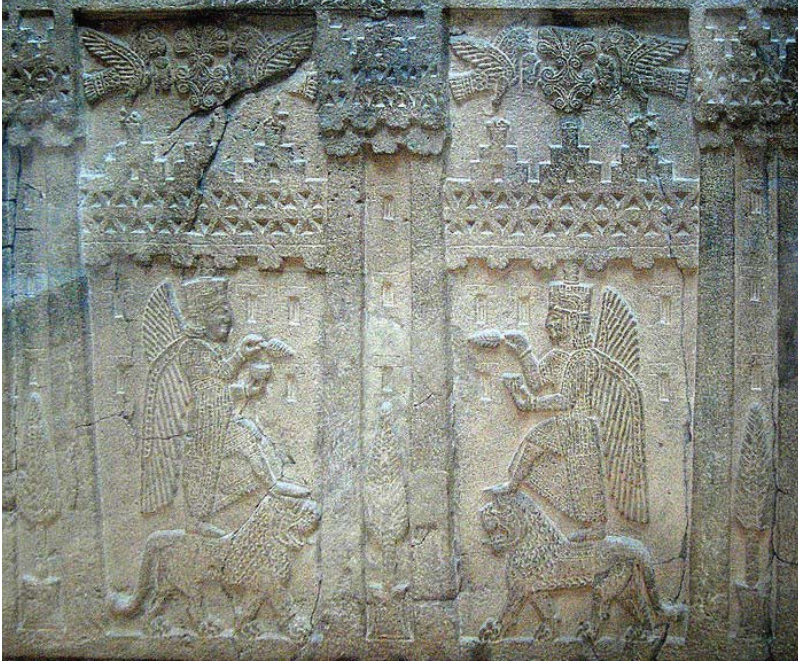
Yücel, Çağatay, *Urartu Dinî ve Tapınım Sistemleri*, Dicle Üniversitesi, SBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2010.

Ekler

Şekil 1: Boğazköy Kral Kapısının sol kanat iç kısmından Tanrı figürü³⁶

36 Macqueen, *age.*, s. 68.

Şekil 2: Urartu Tanrıları Haldi ile Teişeba'nın Kabartmaları
(Anadolu Medeniyetler Müzesi)

Şekil 3: Bir Urartu Kalesinin kalıntıları arasında taş üzerine işlenmiş Urartu Tanrısı
Teişeba'nın kabartması (Van Müzesi)